

REQUIEM

voor zij die achterblijven

SoTTo voce

Leuvens polyfonie ensemble

met **Frank Vaganée** op sax en **Dimos de Beun** op orgel

Zondag 2 november 2025 om 16u

Sint-Geertruikerkerk, Leuven

Vrije bijdrage

Warme kledij is aanbevolen

Circumdederunt me
Parce mihi, Domine
Taedet animan meam
La Canción del Emperador
Requiem - Introitus
Kyrie
Dies irae
Pange lingua, de Urreda
Sanctus en Agnus Dei
Communio
Libera me
Versa est in luctum

Cristóbal de Morales (c.1500-1553)
Cristóbal de Morales (c.1500-1553)
Tomás Luis de Victoria (c.1548-1611)
Luis de Narvaez (fl. 1526–1549)
Jean Richafort (c.1480-c.1547)
Manuel Cardoso (c.1566-1650)
Cristóbal de Morales (c.1500-1553)
Antonio de Cabezón (1510-1566)
Duarte Lobo (c.1565-1646)
Cristóbal de Morales (c.1500-1553)
Tomás Luis de Victoria (c.1548-1611)
Alonso Lobo (1555-1617)

Vandaag is Allerzielen, een dag waarop we stilstaan bij wie we moesten loslaten, maar nooit vergeten. Zij blijven altijd in ons hart. Dit concert dragen we in het bijzonder op aan Filip Ringelé, van wie we in september 2023 veel te vroeg afscheid hebben genomen.

Aanvankelijk wilden we tijdens dit concert muziek brengen die klonk bij de uitvaartplechtigheden van Filips II van Spanje, die exact 425 jaar eerder, in september 1598 overleed. Helaas bleek het spoor naar dat repertoire te broos, onzeker en onvolledig. Wel vonden we in onze zoektocht een overweldigende rijkdom aan polyfonie van de zestiende eeuw in Spanje en Portugal. We besloten ons programma iets uit te breiden, maar met behoud van de grote lijnen van een Requiem, als muzikaal eerbetoon.

Filips II van Spanje (1527-1598) stond bekend als een groot muzikliefhebber. Ondanks zijn fanatieke politieke en religieuze overtuigingen en daden was hij nog meer dan zijn vader Keizer Karel (of Karel V, of Carlos I de España) een ware mecenas voor de Spaanse én Francovlaamse muziek. Aan zijn hof waren twee kapellen actief: een capilla flamenca en een capilla española. Het is dan ook geen verrassing dat de invloed van de Vlaamse polyfonie op de Spaanse en Portugese componisten bijzonder groot was. Dat merk je bijvoorbeeld aan de vele imitaties en variaties op de muziek van o.a. Josquin Desprez.

Het officie van de doden is een verzameling gebeden die traditioneel voor een overledene worden uitgesproken. In de middeleeuwen gebeurde dat in drie stappen: de vespers rond 17u op de vooravond van de uitvaart, de metten rond middernacht en de lauden bij zonsopgang. Die volgorde weerspiegelt het gebruik als gebed bij de dodenwake.

Wij openen het concert met *Circumdederunt me*, een gregoriaans antifoan uit de metten van het dodenofficie, maar hier in een polyfone zetting van de Spaanse componist Cristóbal de Morales. Filips II was zeker vertrouwd met deze muziek – de volledige officie werd in 1559 uitgevoerd in Mexico-stad bij de uitvaartplechtigheden van zijn vader Keizer Karel.

Nadien volgen nog twee lezingen uit het boek Job die volgens Spaanse traditie tijdens de eerste nocturne van de metten polyfoon werden uitgevoerd: Eerst *Parce mihi*, eveneens op toon gezet door Morales, voor de gelegenheid in dialoog met een improvisatie op saxofoon van Frank Vaganée, Filip's leraar saxofoon aan het

Lemmensinstituut. Vervolgens *Taedet animam meam*, op muziek gezet door Tomás Luis de Victoria.

Circumdederunt me, Cristóbal de Morales

Circumdederunt me gemitus mortis,
dolores inferni circumdederunt me.

*Mij omsloten de zuchten van de dood,
de smarten van het dodenrijk omringden mij.*

Parce mihi, Domine, Cristóbal de Morales

Parce mihi, Domine, nihil enim sunt dies
mei.
Quid est homo, quia magnificas eum?

*Spaar me, Heer, want mijn dagen op aarde
betekenen niets.
Wat is de mens, dat Gij hem zo verheerlijkt?*

Aut quid apponis erga eum cor tuum?
Visitas eum diluculo et subito probas illum.
Usquequo non parcis mihi, nec dimittis me,
ut glutiam salivam meam?

*Waarom richt Gij U heel Uw hart op hem?
Gij bezoekt hem van in de vroege morgen en
meteen onderwerpt Gij hem aan beproeving.
Hoelang spaart Gij mij niet en waarom laat Gij me
niet begaan om me in mijn eigen speeksel te
verslikken?*

Peccavi,
quid faciam tibi, o custos hominum?
Quare posuisti me contrarium tibi, et factus
sum mihimet ipsi gravis?
Cur non tollis peccatum meum, et quare
non aufers iniquitatem meam?
Ecce, nunc in pulvere dormiam,
et si mane me quaesieris, non subsistam.

*Ik heb gezondigd,
wat kan ik voor U doen, bewaker van de mensen?
Waarom hebt Gij mij tegenover U geplaatst en ben
ik voor mezelf een last geworden?
Waarom wist Gij mijn zonde niet uit en waarom
neemt Gij mijn schuld niet weg?
Maar zie, nu moet ik in het stof slapen,
en als Gij me 's ochtends komt opzoeken, zal ik er
niet meer zijn.*

Taedet animam meam, T.L. de Victoria

Taedet animam meam vitae meae,
dimittam adversum me eloquium meum,
loquar in amaritudine animae meae.
Dicam Deo: Noli me condemnare: indica
mihi, cur me ita iudices.
Numquid bonum tibi videtur, si calumnieris,
et opprimas me, opus manuum tuarum, et
consilium impiorum adiuves?

*Mijn ziel heeft genoeg van dit leven
Ik laat mijn klacht de vrije loop
en spreek vanuit de bitterheid van mijn ziel.
Tegen God zal ik zeggen: Veroordeel mij niet,
leg mij uit waarom Gij mij zo oordeelt.
Vindt Gij het goed mij te verdrukken en te
belasteren, het werk van uw eigen handen en
intussen de plannen van de goddelozen te
steunen?
Hebt Gij de ogen van een mens, ziet Gij zoals
mensenogen zien?
Zijn uw dagen als die van een sterveling, uw
jaren als de levensdagen van een mens? Zoals
Gij naar mijn fouten speurt, zoals Gij mijn
zonden onder een vergrootglas legt!*

Numquid oculi carnei tibi sunt: aut sicut
videt homo, et tu vides?
Numquid sicut dies hominis dies tui, aut
anni tui sicut humana sunt tempora, ut
quaeras iniquitatem meam, et peccatum
meum scruteris?

*Gij weet dat ik niet schuldig ben, maar er is
niemand die mij uit uw macht kan bevrijden.*

Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit
nemo, qui de manu tua possit eruere.

De invloed van de Vlaamse polyfonie bleef in Spanje niet beperkt tot vocale muziek, maar is ook duidelijk hoorbaar in de instrumentale werken. De Spaanse vihuelista Luis de Narvaez (de vihuela is de Spaanse tegenhanger van de renaissanceluit) trad in 1547 in dienst van Karel I van Spanje en Prins Filips. Zijn variaties op het chanson *Mille regretz* van Josquin des Prez kregen de naam *La Canción del Emperador* omdat dit het lievelingslied van Keizer Karel zou zijn.

Later in het programma hoort u ook orgelmuziek van Antonio de Cabezón, de blinde organist die sinds 1526 verbonden was aan het Spaanse hof. Hij stond daar in voor de muzikale opleiding van de kinderen van Isabella en Karel. Na de benoeming van Cabezón tot hoforganist in 1543 vergezelde hij Prins Filips op tal van buitenlandse reizen, waardoor zijn muziek zich over heel Europa verspreidde. Hij componeerde dit interludium op basis van een zetting van de hymne *Pange Lingua* door de naar Spanje uitgeweken Bruggeling Johannes de Wreede, of Juan de Urrede.

Bij de uitvaartplechtigheden die in oktober 1598 in verschillende steden werden gehouden, klonk mogelijk de *Missa pro defunctis* van Jean Richafort – de enige componist van buiten het Iberische schiereiland die u vandaag bij ons hoort. Richafort werd vermoedelijk geboren in Henegouwen en droeg zijn Requiemmis op aan zijn leermeester Josquin. Bronnen vermelden het gebruik van een zesstemmige dodenmis, gebaseerd op *Circumdederunt*, als onderdeel van de rouwdiensten voor Filips II. Deze mis stemde niet volledig overeen met de liturgische gewoonten rond 1600 in Spanje, en werd daarom aangevuld met muziek van andere, plaatselijke componisten, zoals Guerrero, Morales en Lobo.

Richafort baseerde zijn mis op het gregoriaanse *Circumdederunt*, dat hij verwerkte in een canon die doorheen het hele werk terugkomt – een techniek die eerder ook door Josquin werd gebruikt. Daarnaast citeert hij letterlijk uit 2 liederen van Josquin: *Nymphes nappés* en uit *Faulte d'argent* de zin "C'est douleur non pareille".

Requiem – Introitus, Jean Richafort

Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux
perpetua luceat eis.

Te decet hymnus Deus in Sion, et tibi
reddetur votum in Jerusalem: exaudi

orationem meam, ad te omnis caro veniet.

*Geef hun eeuwige rust, Heer, en laat het
eeuwig licht over hen stralen.*

*U komt de lofzang toe, God van Sion, en in
Jeruzalem wordt U het offer gebracht.*

Verhoor mijn gebed, tot U komt al wat leeft.

De Portugese componist Manuel Cardoso schreef zijn zesstemmige Requiemmis in 1625, gebaseerd op het zesstemmig werk van Victoria uit 1603. Hoewel elders in Europa de barok volop tot bloei komt, blijven in landen die aan de rand van het continent liggen (Portugal, Polen, Engeland) nog opdrachtgevers te vinden voor de oude, puur vocale polyfonie. Zelfs tot diep in de jaren 1650 blijft deze traditie er voortleven.

Toch gaan ook in deze landen componisten niet voorbij aan de muzikale vernieuwingen uit Italië. De experimenten van Monteverdi en de opkomende barokstijl sijpelen binnen, wat leidt tot een nieuwe hybride vorm van polyfonie. Zo introduceert Cardoso harmonische wendingen die voorheen ongekend waren. In het openingsdeel van het Kyrie bijvoorbeeld hoor je hoe superius 2 via een verhoogde kwart oplost in het volgende akkoord – een subtiele maar betekenisvolle verschuiving.

Kyrie, Manuel Cardoso

Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

*Heer ontferm U over ons,
Christus ontferm U over ons,
Heer, ontferm U over ons*

Voor het Dies irae en later de Communio keren we terug naar de *Missa pro defunctis* van Cristóbal de Morales. Zoals vaak de gewoonte was in de 16^e eeuw wordt het *Dies irae* niet volledig polyfoon uitgewerkt. Morales beperkt zich namelijk tot het slotvers: *Pie Jesu*. Hij schreef dit Requiem in de periode 1534-1545, toen hij verbonden was aan de pauselijke kapel in Rome. Vermoedelijk was het werk bedoeld voor gebruik in de Sixtijnse kapel. De bundel waarin het werk is opgenomen, verscheen in 1544 en werd opgedragen aan paus Paulus III. Voor wie of voor welke gelegenheid dit requiem bedoeld was, blijft echter onduidelijk.

Dies irae, Cristóbal de Morales

Dies iræ, dies illa solvet sæclum in favilla,
Teste David cum Sibylla.

*Dag van toorn, o dag waarop de wereld in as
vergaat zoals David en de Sibylle voorzagen.*

Mors stupebit et natura, Cum resurget
creatura, Judicanti responsura.

*Dood en leven zullen verstommen, wanneer
de schepping herrijst om zich te
verantwoorden voor haar rechter.*

Recordare, Jesu pie, Quod sum causa tuæ
viæ:
Ne me perdas (illa die). Huic ergo parce,
Deus, dona eis requiem.

*Gedenk mij, liefdevolle Jezus,
ik ben de reden van uw komst.
Laat mij op die dag niet verloren gaan. Spaar
dan deze mens, mijn God, en geef hun rust.*

Dies iræ, dies illa solvet sæclum in favilla,
Teste David cum Sibylla.

*Dag van toorn, o dag waarop de wereld in as
vergaat zoals David en de Sibylle voorzagen.*

Pie Jesu Domine, Dona eis requiem. Amen.

Lieve Heer Jesus, Geef hun rust. Amen.

Het Sanctus en Agnus Dei zijn afkomstig uit het zesstemmige requiem van Duarte Lobo, gepubliceerd in 1639. Lobo, tijd- en landgenoot van Cardoso, baseerde zich eveneens op Victoria's meesterwerk uit 1603. Mogelijk maakten zij dankzij hun gemeenschappelijk leermeester Manuel Mendes reeds in 1605 kennis met deze muziek aan de kathedraal van Evora. Net als Cardoso kiest Lobo ervoor de cantus firmus toe te wijzen aan de superius, en niet – zoals gebruikelijk – aan de tenor. Daaronder weeft hij een progressie van welluidende akkoorden, waarbij hij opvallend weinig gebruik maakt van imitatietechnieken. Het resultaat is ingetogen, meditatieve muziek die uitnodigt tot contemplatieve verstillen. Hoe Victoria zelf deze techniek

inzet, horen we aan het slot van dit programma, in het responsorium *Libera me*, dat traditioneel aan het einde van een requiem wordt gezongen.

Sanctus en Agnus Dei, Duarte Lobo

Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus, Deus Sabaoth.

Pleni sunt coeli et terra gloria tua. Hosanna in excelsis.

Benedictus qui venit in nomine Domini
Hosanna in excelsis.

Agnus Dei qui tollis peccata mundi, dona eis requiem.

Agnus Dei qui tollis peccata mundi, dona eis requiem.

Agnus Dei qui tollis peccata mundi, dona eis requiem sempiternam.

Heilig, heilig, heilig, de Heer, de God der hemelse machten.

Vol zijn de hemel en de aarde van Uw heerlijkheid. Hosanna in den hoge.

Gezegend Hij die komt in de naam van de Heer. Hosanna in den hoge.

Lam Gods, dat de zonden van de wereld wegneemt, geef hun rust.

Lam Gods, dat de zonden van de wereld wegneemt, geef hun rust.

Lam Gods, dat de zonden van de wereld wegneemt, geef hun eeuwige rust.

Communio, Cristóbal de Morales

Lux aeterna luceat eis, Domine, cum sanctis tuis in aeternum, qui a pius es: Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis.

Het eeuwige licht verlichte hen, o Heer, in het gezelschap van uw heiligen tot in eeuwigheid; omdat Gij vol goedheid zijt. Geef hun eeuwige rust, Heer, en laat het eeuwige licht hen verlichten.

Victoria's oeuvre kan grofweg worden verdeeld in twee stijlperiodes: zijn vroege werk uit zijn Romeinse studiejaren in de jaren 1560, en zijn latere muziek, ontstaan vanaf midden jaren 1580 in Madrid, waar hij tot aan zijn dood zou blijven. In beide periodes schreef hij een Requiem: een vierstemmige mis, uit 1583, en dit werk, geschreven in 1603 ter nagedachtenis aan Maria van Spanje, zijn werkgever en de zus van Filips II. Deze mis wordt vandaag vaak gezien als een hoogtepunt van de mystiek in de Spaanse Renaissancemuziek. Hoewel het werk model heeft gestaan voor de latere Portugese requiems die we eerder al hoorden, zijn er aanwijzingen dat de verspreiding van deze muziek in zijn eigen tijd eerder beperkt was: er is slechts één bewaard exemplaar van de mis teruggevonden in de hele Spaanse en Nieuwe Wereld.

Libera me, Tomás Luis de Victoria

Libera me, Domine,
de morte aeterna, in die illa tremenda:
Quando caeli movendi sunt et terra,
dum veneris iudicare saeculum per ignem.

Tremens factus sum ego, et timeo, dum
discussio venerit, atque ventura ira.

Quando caeli movendi sunt et terra.
Dies illa, dies irae, calamitatis et miseriae,
dies magna et amara valde.

*Verlos mij, Heer,
van de eeuwige dood, op die vreselijke dag,
Wanneer de hemel en aarde zullen beven en
Gij komt om de wereld te oordelen met vuur.*

*Ik sidder en ben bevreesd, wanneer de dag
des oordeel nadert en de toorn zal komen.*

*Wanneer de hemel en aarde zullen beven,
dan is het de dag van toorn, van rampspoed
en onheil, een grote en zeer bittere dag.*

Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux
perpetua luceat eis.
Libera me...

*Geef hun, Heer, de eeuwige rust en laat een
eeuwige licht over hen schijnen.
Verlos mij...*

Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

*Heer ontferm U over ons,
Christus ontferm U over ons,
Heer, ontferm U over ons*

We sluiten dit concert af met muziek waarvan zeker geweten is dat ze voor Filips II werd geschreven. In 1598 schreef Alonso Lobo het begrafenis motet *Versa est in luctum* voor de rouwplechtigheden in de kathedraal van Toledo. Het werd gepubliceerd in zijn eerste boek met missen onder de titel "*Ad exequias Philip. II Cathol. Regis Hisp*". Lobo begon zijn carrière als koorknaap in de kathedraal van Sevilla, onder maestro di capilla Francisco Guerrero. Tussen 1593 en 1604 was hij zelf kapelmeester in de kathedraal van Toledo. Nog meer dan Victoria, die in Rome werd geschoold, belichaamt Lobo's stijl de Spaanse polyfonie. Het werk heeft dan ook een grote invloed gehad op Victoria's Requiem dat vijf jaar later wordt gecomponeerd.

Versa est in luctum, Alonso Lobo

Versa est in luctum cithara mea,
et organum meum in vocem flentium.
Parce mihi, Domine, nihil enim sunt dies
mei.

*Mijn harp is gestemd voor een klaagzang
en mijn orgel voor de stem van hen die
wenen. Spaar mij, Heer, want mijn dagen zijn
nietig.*

Onze dank gaat uit naar Dimos en Frank om ons muzikaal te vergezellen, naar Jan Breuls en de parochie Sint-Geertrui voor de warme ontvangst, naar onze coach Pieter De Moor voor zijn inspirerende begeleiding en waardevolle feedback, naar Dirk Goedseels voor de opname, naar Floris De Rycker zonder wiens aanmoediging SoTTo voce hier vandaag niet zou zijn, naar u allen voor uw aanwezigheid, en naar Filip, om een deel van ons leven te zijn.

Coverfoto en flyer: Karoline Kindt

SoTTo voce zijn Sofie Costermans, Elisabeth Jordens, Marijke Porta, Goedele Vandommele, Roselien Bommerez, Helga De Dobbeleer, Frie Delande, Brecht Leus, Jeroen Henckaerts, Pol Hendrikx, Peter Loos, Thomas Schepens, Bart Goderis, Peter Janssens, Stef Konings en Kristof Quaegebeur.

Na het concert nodigen we u graag uit om nog even na te praten bij een drankje.